

4. Зінченко О.В. Юридичні конструкції як засіб пізнання правових явищ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. – «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.В. Зінченко. – К., 2013. – 20 с.
5. Дзейко Ж.О. Поняття юридичних конструкцій як засобів законодавчої техніки / Ж.О. Дзейко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 1 (75). – С. 5–17.
6. Руденко К.П. Логіка : курс лекцій / К.П. Руденко. – К. : Вища школа, 1976. – 304 с.
7. Філософія : навч. посібник / Л.В. Губерський, І.В. Надольний, В.П. Андрушко, В.П. Розумний ; за ред. д. філос. н., проф. І.Ф. Надольного. – [5-те вид., випр. і доп.]. – К. : ВІКАР, 2005. – 516 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
8. Алексеев С.С. Общая теория права : учебник / С.С. Алексеев. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – М. : ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2008. – 576 с.
9. Тихомиров Ю.А. О правилах законодательной техники / Ю.А. Тихомиров // Журнал Российского права. – 1999. – № 11. – С. 110–116.
10. Законодательная техника : науч.-практ. пособие / под ред. Ю.А. Тихомирова. – М. : Городец, 2000. – 272 с.
11. Бочаров В.А. Основы логики : учебник / В.А. Бочаров, В.И. Маркин. – М. : ИД «Форум», ИНФРА-М, 2007. – 336 с. – (Классический университетский учебник).
12. Ивин А.А. Логика и теория аргументации: элементарный курс : учеб. пособие / А.А. Ивин. – М. : Гардарики, 2007. – 220 с.
13. Шмельова Г.Г. Короткий російсько-український та українсько-російський термінологічний словник: Теорія держави і права / Г.Г. Шмельова. – Сімферополь : «Таврія», 2005. – 96 с.
14. Шмелева Г.Г. О некоторых проблемах толкования-уяснения юридических норм / Г.Г. Шмелева // Проблемы толкования и реализации законодательства в Украине и задачи адвокатуры. – Симферополь : «Таврия-плюс», 2003. – С. 90–97.

КОСТЕНКО М. А.,
помічник судді
(Верховний Суд України)

УДК 347.97

РІВНІСТЬ УСІХ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ ЯК МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена аналізу рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом як міжнародного стандарту прав людини. Досліджується зміст національного конституційного законодавства в сфері судочинства та його відповідність міжнародним нормам, які встановлюють основоположні засади рівності людини і громадянина та її дотримання під час судочинства в Україні.

Ключові слова: судочинство, рівність, учасники, міжнародні стандарти, права людини.

Статья посвящена анализу равенства всех участников судебного процесса перед законом и судом как международного стандарта прав человека. Исследуется содержание национального конституционного законодательства в сфере судопроизводства и его соответствие международным нормам, которые устанавливают основополагающие принципы равенства человека и гражданина и его соблюдение при судопроизводстве в Украине.

Ключевые слова: судопроизводство, равенство, участники, международные стандарты, права человека.

The article is devoted to the analysis of all the trial participants' equality before the law and the court as the international standard of human rights. The national constitutional legislation content in the field of judicature is researched for its adequacy by the international norms which lay down basic principles of a man and a citizen equality and its observance while judicature in Ukraine.

Key words: *judicature, equality, participants, international standards, human rights.*

Вступ. На етапі свого існування правова, демократична та соціальна держава зустрічається із рядом проблемних аспектів правореалізаційного характеру, пов'язаних із проблемами як формального відображення сутності правових норм, їх тлумачення, так і проблем правозастосовної практики. Нерідко виникнення згаданих проблем пов'язано із впровадженням у національне законодавство міжнародних норм, стандартів та правил щодо прав людини. Одним із таких стандартів є рівність прав.

Рівність учасників судового процесу перед законом і судом та рівність прав співвідносяться як загальне та конкретне, на рівні національного законодавства і на рівні наднаціональних (міжнародних) норм. Враховуючи це співвідношення, згадувані проблеми правореалізації, тлумачення, правозастосування набувають вузького характеру та потребують наукового вирішення, оскільки містять двояку природу кореспондування прав та обов'язків як учасників судового процесу, так і суду.

Наукова проблема рівності учасників судового процесу перед законом і судом розглядалась у працях науковців, які досліджували конституційні засади судочинства, або ж була досліджена комплексно в межах окремої галузі права: О.Ф. Воронов, О.П. Кучинська, Г.П. Тимченко та інші. Окрім того, питання рівності як правового явища розглянуто у працях С.Б. Бондара, Н.В. Дрьоміної-Волок, А.М. Колодія, С.П. Погребняка, І.К. Полховської, Т.І. Фулей, О.Г. Яновської.

Однак питання рівності учасників судового процесу перед законом і судом як міжнародного стандарту прав людини залишається недостатньо дослідженим.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз міжнародного стандарту рівності прав учасників судочинства перед законом і судом у контексті його відображення в українських нормах права.

Результати дослідження. Міжнародні норми в галузі прав і свобод особи прийнято називати міжнародними стандартами. Цим терміном охоплюються різноманітні норми, такі як правила міжнародних договорів, резолюції міжнародних організацій, політичні домовленості (типу Гельсінського заключного акту, документів Віденської й Копенгагенської зустрічей) міжнародні звичаї тощо [1, с. 103].

Стандарти прав та свобод людини закріплюються в міжнародних угодах, конвенціях або пактах, які базуються на всесвітньому досвіді та втілюють сучасні потреби й тенденції соціального прогресу [2, с. 72].

На даний час у нашій державі здійснюється активна робота зі створення дієвого механізму реалізації міжнародних стандартів у діяльності судової системи, яка виражається, у тому числі, у вигляді надання вищими судовими інстанціями відповідних роз'яснень про необхідність застосування судами Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і Протоколів до неї, а також практики Європейського суду з прав людини [3, с. 150].

Одним із таких стандартів є встановлений принцип рівності учасників судового процесу перед законом і судом.

Конституцією України встановлено основа рівності людей у усіх сферах суспільного та державного життя (в т.ч. у процесуальній діяльності). Сутність її відображена у ст. 21 Конституції України відповідно до якої «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [4].

Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ч. 1-2 ст. 24 Конституції України) [4].

У пункті 2 ч. 3 статті 129 Конституції України рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом встановлена окремо як конституційна засада судочинства [4].

Зрозуміло, що правове регулювання рівності всіх учасників судового процесу в національному законодавстві не завершується на рівні норм Конституції України та деталізується у спеціальному конституційному нормативно-правовому акті – Законі України «Про судоустрій та статус суддів».

Стаття 9 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» встановлює засаду рівності наступним чином: «Правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак» [5].

Саме так норми вітчизняних нормативно-правових актів встановлюють засаду рівності учасників судового процесу перед законом і судом. Міжнародні нормативно-правові акти, які ратифіковані свого часу Верховною Радою УРСР, з моменту проголошення незалежності Верховною Радою України, це питання регулюють ширше, шляхом деталізації змісту норми у її ж тексті або шляхом об'єднання схожих засад (наприклад, рівність – справедливість, рівність – змагальність, рівність – відсутність дискримінації тощо).

Так, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі – Пакт), ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 року, у статті 14 встановлює, що всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його прав та обов'язків у будь-якому цивільному процесі, на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Преса і публіка можуть не допускатися на весь судовий розгляд або частину його з міркувань моралі, громадського порядку чи державної безпеки в демократичному суспільстві, або коли того вимагають інтереси приватного життя сторін, або – в тій мірі, в якій це, на думку суду, є строго необхідним, – при особливих обставинах, коли публічність порушувала б інтереси правосуддя; однак будь-яка судова постанова в кримінальній або цивільній справі повинна бути публічною, за винятком тих випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого, чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми.

Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки вина його не буде доведена згідно із законом.

Кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності:

а) бути терміново і докладно повідомленим мовою, яку він розуміє, про характер і підставу пред'явленого йому обвинувачення;

б) мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним ним захисником;

с) бути судимим без невинувинуваної затримки;

д) бути судимим в його присутності і захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в будь-якому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника;

е) допитувати свідків, які дають проти нього показання, або мати право на те, щоб цих свідків було допитано, і мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього;

ф) користуватися безплатною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не говорить цією мовою;

г) не бути примушеним давати свідчення проти самого себе чи до визнання своєї вини.

Щодо неповнолітніх, процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню.

Кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищестоящою судовою інстанцією згідно із законом.

Коли будь-яку особу остаточним рішенням було засуджено за кримінальний злочин, і коли винесений їй вирок був потім скасований, або їй було даровано помилування на тій підставі, що якась нова чи нововиявлена обставина незаперечно доводить наявність судової помилки, то ця особа, котра зазнала покарання в результаті такого засудження, одержує компенсацію згідно з законом, коли не буде доведено, що зазначена невідома обставина не була свого часу виявлена виключно або частково з її вини.

Ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни [6].

Стаття 26 Пакту встановлює, що всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону.

У цьому відношенні всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини [6].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 року, у статті 14 «Заборона дискримінації» зазначає, що користування правами та свободами, визнаними у цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за іншою ознакою [7].

У ст. 1 «Загальна заборона дискримінації» протоколу № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, ратифікованого Законом України № 3435-IV від 09.02.2006 року, встановлено, що здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою.

Ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад, за тими, які зазначено в пункті 1 [8].

Загальна декларація прав людини 1948 року (далі – Декларація) у статті 1 проголошує, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства [9].

Стаття 2 встановила, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого

розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті [9].

У статті 7 Декларації знаходимо, що всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації [9].

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, що ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 року, у ч. 2 ст. 2 проголошує, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, здійснюватимуться без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини [10].

У той же час в ч. 3 ст. 2 зазначається, що країни, які розвиваються, можуть з належним урахуванням прав людини і свого народного господарства визначати, в якій мірі вони гарантуватимуть визнані в цьому Пакті економічні права особам, котрі не є їх громадянами [10].

Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 року № 2006/23, адресовані суддям з метою використання як інструкції, а також судовим органам для використання як базових принципів регламентації поведінки суддів, спрямовані на краще розуміння та підтримку здійснення правосуддя з боку представників виконавчої та законодавчої влади, адвокатів та суспільства в цілому, як один із показників зазначають про принцип рівного ставлення до всіх сторін судового засідання, який має першочергове значення для належного виконання суддею своїх обов'язків.

Застосування його полягає в наступному:

– суддя має усвідомлювати і уявляти собі різноманітність суспільства та різницю, що впливає з багатьох джерел, включаючи, поміж інших, расову належність, колір шкіри, стать, релігію, національне походження, касту, непрацевдатність, вік, сімейний стан, сексуальну орієнтацію, соціально-економічний стан та інші подібні причини («підстави, що не стосуються справи»);

– при виконанні своїх судових обов'язків суддя не повинен словами чи поведінкою демонструвати прихильність чи упередженість до будь-якої особи чи групи осіб, керуючись причинами, що не стосуються справи;

– суддя виконує судові функції, належним чином враховуючи інтереси всіх осіб, а саме сторін у справі, свідків, адвокатів, співробітників суду та колег по суду, не розрізняючи осіб на підставах, що не є суттєвими для належного відправлення таких функцій;

– суддя не повинен свідомо допускати, щоб співробітники суду чи інші особи, що знаходяться під впливом судді, йому підпорядковуються чи знаходяться під його наглядом, диференційовано ставилися до зазначених осіб у справі, що розглядається судом, на будь-яких підставах, які не стосуються справи;

– суддя вимагає від юристів, що беруть участь у судовому засіданні, утримуватися від демонстрації (на словах чи у поведінці) упередженості чи прихильності на підставах, що не стосуються справи, за винятком тих випадків, що мають значення для предмета судового розгляду та можуть бути законним чином виправдані [11].

Відображення імплементації міжнародних стандартів рівності учасників судочинства перед законом і судом у національне судочинство, окрім зазначених законів України, знаходимо в положеннях Кодексу суддівської етики, затвердженого XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року.

Преамбула Кодексу суддівської етики обґрунтовує його зміст використанням як

національного, так і міжнародного законодавства, зазначаючи у статті 9 Кодексу суддівської етики (далі – Кодекс), що суддя під час здійснення правосуддя не повинен допускати проявів неповаги до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад тощо та дозволяти цього іншим [12].

Піднімається також питання рівності в межах суддівського корпусу. Так, ст. 10 зазначеного Кодексу встановлює обов'язок судді виконувати свої обов'язки безсторонньо і неупереджено та утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до виникнення сумнівів у рівності професійних суддів, народних засідателів та присяжних при здійсненні правосуддя [12]. Схожий обов'язок, щодо рівності між колегами, передбачений статтею 13 Кодексу [12].

Положення міжнародно-правових документів у більш-менш однаковому ступені закріплюють рівність будь-якої людини у незалежності від будь-яких її відмінностей, проголошують рівний для всіх захист закону, а також з нетерпимістю ставляться до різного роду дискримінацій за будь-якими ознаками [13, с. 29].

Зрозуміло, що міжнародні стандарти рівності учасників судочинства, їх деталізація знаходять своє відображення у галузевих процесуальних кодексах України, Законі України «Про третейські суди», принцип рівноправності суддів знаходимо в Законі України «Про Конституційний Суд України» [14], однак саме на рівні конституційних законів та міжнародних актів встановлюються основоположні засади, наводиться детальне тлумачення, проголошуються напрямки використання міжнародних стандартів у національному законодавстві з метою підвищення рівня правозастосовної практики в межах конкретної держави.

Підтвердженням цього є думка, що без наведення повних коментарів і роз'яснень викликає сумніви реальна можливість застосування стандартів на практиці [15].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Трансформація вітчизняних нормативно-правових актів з прав людини з метою їх відповідності міжнародним стандартам – процес, незавершуваний ніколи, оскільки, розвиваючись, суспільство встановлює нові потреби людини, які згодом відображаються як наднаціональні стандарти, імплементуються у внутрішні національні акти.

Встановлені стандарти рівності учасників судочинства перед законом і судом адаптовані до реалій сьогодення та запозиченні конституційними законами, які встановлюють загальні засади судоустрою та судочинства, підлягають деталізації, за прикладом тієї, котра існує в міжнародних актах, нагальним є також їх теоретичне осмислення. Проблемними ж залишаються питання уніфікації понять та категорій, практики застосування.

Список використаних джерел:

1. Стрекалов А.Є. Міжнародно-правові стандарти криміналізації діянь// Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2013. – № 26. – С. 103–109.
2. Мутусханов А.А. Становлення європейських стандартів прав людини/ А.А. Мутусханов, Г.А. Костенко-Костейчук // Трипільська цивілізація. – 2012. – № 7. – С. 68–72.
3. Шалагінова А.В. Міжнародні стандарти судового захисту прав працівників ОВС // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – Вип. 3. – С. 150–158.
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/конституція%20україни>.
5. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
8. Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_537.
9. Загальна декларація прав людини 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
11. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року схвалено Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 N 2006/23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_j67.
12. Кодекс суддівської етики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf).
13. Кучинська О.П., Фулей Т.І., Бараннік Р.В. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини: монографія/ О.П. Кучинська, Т.І. Фулей, Р.В. Бараннік. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. – 228 с.
14. Про Конституційний Суд України від 16.10.1996 № 422/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/422/96-вр>.
15. Чернота С.В. Роль стандартів та правил поведінки у професійній діяльності суддів// Публічне право. – 2013. – № 2. – С. 189–196.

ЛУЦЬКИЙ А. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
перший проректор
(Івано-Франківський
університет права імені
Короля Данила Галицького)

УДК 340.12

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ ІДЕОЛОГІЇ ТА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЗАСАД У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДАХ ІВАНА ФРАНКА

У статті розглядаються особливості формування духовної ідеології та розвитку морально-етичних засад у філософсько-правових поглядах І.Я. Франка. Досліджено державно-правові погляди мислителя відносно форм організації державної влади, суспільних відносин та місця християнських засад в системі української державності.

Ключові слова: *філософсько-правові погляди, християнська правова доктрина, держава, право, суспільні відносини, морально-етичні категорії.*

В статье рассматриваются особенности формирования духовной идеологии и развития морально-этических принципов в философско-правовых взглядах И.Я. Франко. Исследованы государственно-правовые взгляды мыс-

